

ŐK KETTEN – VAGY AKIK CSAK AZ ERDŐT LÁTTÁK

Fodor Evának, aki elment — és 18 éves maradt

(I.)

1.

Ştefan kinyújtózta fekvését az ágyon, körülötte pislikoltak a gyertyák a bezsúfolódott gyászoló gyülekezet melegétől, az emberek a két méter negyvenöt centi magas lelkész imáját hallgatták. Ştefan az ágyon feküdt, és a füstölő tömjénillata az orrába szivárgott (kicsi korától tüsszentenie kellett, ha tömjénillatot érzett; valószínűleg, amikor gyermekkorában először volt templomban, odabenn hűvös volt, mezítláb állhatott a hideg kőlapokon, eltüsszentette magát, és a tüsszentés emléke nem a kópadozóhoz, hanem a meleg tömjénillathoz kapcsolódott). Egyszóval: Ştefan kinyújtózta fekvését az ágyon, tüsszenthetnékje volt, de halottként ezt nem tehetette, és mert holtan feküdt, melege se lehetett, nem is izzadhatott, meg se törölhette a homlokát a zsebkeendőjével vagy a keze fejével, mint a körülötte lévő emberek. Tehát: Ştefan kinyújtózta fekvését az ágyon, olyannak tűnt, mintha aludnék és álmodnék, a két méter negyvenöt centiméter magas pópa pedig verejtékezve, orrhangon énekelte a búcsúztatót. Am Ştefan egyszerre csak megtörölte a homlokát kézelőjével, és akkorát tüsszentett, hogy három gyertya menten kialudt, négy vénasszony elájult. Az ének a pap torakába szorult, a füstölő pedig elakadt lengésében. A két méter negyvenöt centiméter magas lelkész hibázott: túl magasan lengette a füstölőt az emberek és a halott fölött, és amikor Ştefan eltüsszentette magát, a füstölő lengése csak egy pillanatra akadt el — mindössze egy másodpercig állt mozdulatlanul a levegőben tömjénjével, parázsával. Ez okozott mindent, ez a Ştefan fölött függő másodperc, mert a következő pillanatban a füstölő újra elindult, de mert a pap közben eleresztette láncos fogantyúját, nem öfelé lendült, hanem Ştefanra hullott. Kipotyogott belőle a parázs, rá a Ştefan kezé-

re, aki azonnyomban feljajdult, és kezét a szájához kapva nyalogatni kezdte, nyálazva próbálta enyhíteni égő fájdalmát. Még négy vénasszonynak gyengült el a lába, helyben összerogytak. A helyzet igen kellemetlen volt Ştefan számára, mármint az, hogy az ágyra helyezett koporsóban fekvődék, úgyhogy felállt, megfogott egy égő gyertyát, az ajtó melletti szegről leakasztotta a kucsmáját (ősz volt, és ő fázósnak született). Majd elballagott egyedül a temető irányába a falun át, meg-megállt, körülnézett az útkeresztezéseknél, hogy elbúcsúzzék a házaktól, a szilvafáktól, a világtól. A domboldalon, a számára ácsot gödör szélén nagy keresztet vetett a mellére. A gyertyát a földhányásba szúrta, majd hason lecsúszott a gödör aljára, ott lenn szépen hanyatt fordult, még egyszer megnyalta a kezét ott, ahol a füstölő parazsa megégette, behunyta a szemét, kétszer mélyet sóhajtott, és ennyi volt az egész.

— Jó-jó, de Ştefan él.
— Ez nem jelenti, hogy nem hal meg.
— Talán más Ştefan volt. Melyikről van szó?
— Ştefanról.
— Engem is úgy hívnak.
— Nem ez a fontos. Véletlen volt, a véletlen sohasem törvény.
— Ha az ember álmodik, törvény, nem törvény, az álom úgyse valóság...
— Mi nem valóság?
— Hadd magyarázom meg: Ilonka a hibás, Miért kellett vele mennie az erdőbe? Ne azzal kezdjük, hogy pusztá...
— Véletlen volt?
— Ne szakíts félbe.
— Egy tavasszal, a fenyők között, a sóstó partján fehér mókusz ült az ágyon, mogyorót evett, a tóban pedig hét kövér és hét sovány tehén fürdött, vagy tán ostobaságból kerültek oda, nem lehet tud-

ni, szerintem fürödtek, és igen csodálkoztak azon, hogy a lábukkal nem érik a fő fenekét, biztonságos talajuk se volt, amire lépjenek, hát bógtek, és nekem úgy tűnt, sós könnyeket is hullattak a sós tóba...

— Es?

— Semmi. Ennyi az egész: mint a hőlyag, úgy libegtek a vízen, megrémültek attól, hogy nem merülnek el, nem fulladnak a tóba — a mókus pedig csak nézte őket nyugodtan, ette a mogyorót, fehér volt, akár egy kisbárány.

— A fehér mókus nem egyéb, mint szeszélyes véletlen, hisz a mókusnak nem az a sorsa, hogy fehér legyen, én pedig őt sovány tehénre...

— Hétre!

— Hétre se adok semmit...

— Nem is kért rá senki...

— A Vén Kalóz azt mondja, hogy az álmok az ember legbensőbb lényét hozzák felszínre, vágyaink legrejtettebb tartalma ott van az álmainkban...

— Adj egy cigarettát.

— Ilonkának öccse is volt, nem? Kellemetlen, ha valaki azt mondja az embernek, hogy a nővéred kurva, sokkal kellemetlenebb, mintha az ember feleségéről mondják...

— Adj egy cigarettát.

— Már adtam.

— Adj még egyet.

— A véletlen számomra semmit se mond, akár az álom, hisz álom is lehetne, vagy az álom is megvalósulhatna véletlenül...

— Engem Gálätioan érdekel.

— Nézd, úgy van ez, lefekszel, alszol, s egyszercsak cseregni kezd az ébresztőóra. Felriadsz, vagyis felébredsz, azaz felébredsz valaki vagy valami, az óra. Az öreg ezt mondja az alváásra, emlékezetből idézem: „alvás idején a lélek közvetlen kapcsolatban van az ember belső világával.“ Az a történet a tehenekkel lehet álom is, de valóság is, amennyiben valaki fehérre meszelte a mókust... Hisz a mókus tulajdonképpen természetét szerintem nem fehér, de adott esetben... Mit röhögés? Mondd már, hadd kacagok én is... Más eset: egy tyúk a kerítésen ült, és a Tibi kutyáját hallgatta, amint az verseket mondott magyarul. Tulajdon fülemmel hallottam én is, amint verseket mondott, pedig nem vagyok tyúk. Utána cseregni kezdett az óra. Nem az enyém, a Csonkáé az átelleni szomszédból, nyáron nyitott ablaknál alszik, és reggel négyre állítja az ébresztőóráját, hogy egy kancsó vörösbort igyék, és tovább aludjék reggel nyolcig. Különben,

ha nem alussza jól ki magát, egész nap álmosan támoanyag.

— Így mondja ő?

— Így van... Nem véletlen, hogy felzörgetteti magát az ébresztőórával, éppen azért, hogy ne legyen álmos. A fehér mókus amolyan véletlen, csak arra jó, hogy rámutasson...

— Kicsoda?

— Gálätioan érdekel engem a legjobban.

— Amikor túl sokan beszélnek, semmit se lehet érteni.

— Mit akarsz érteni?

— Adj még egy cigarettát.

— Az ember csak azt érdemli, hogy ennyit értsen, vagy talán ennyi adatot meg neki mindössze, az erdőnek csak ezt az oldalát látja... Itt lehet a kutya elásva. Vegyük Štefant... Vagy inkább beszéljünk a pópáról. Elment a faluból — de hova? Hát a magyar pap, hova? Némelyek azt a dolgot rebesgetik, a keresztekkel. De hol állították fel azokat? Látta-e valaki őket a kereszten? Mondják. Ez azt jelenti, megtörténhetett. Én csak abban hiszek, amit látok. És amit hallok. De azt nem modom, hogy nem lehetséges. Miért ne lehetne lehetséges mindaz, ami borzalmas? Lehet az is, hogy álmodta valaki... Lám csak, a háborúban, apám mondja, nem én, a háborúban az ember mindig hazaálmodja magát: enni ad a marháknak, templomba megy, pedig messzire van hazulról. Az álomban nem számít a távolság, egyéb se számít...

— A Vén Kalóz ezt mondta, emlékezetből idézem: „Álmunkban nem gondolunk bizonyos eseményekre, hanem átéljük őket.“ Csakhogy itt a bibi: amikor felébredünk, belátjuk, hogy mindezeket valójában nem éltük át, csak sajátos módon gondoltunk rájuk, álmlunkban...

— Térjünk vissza a magunkéra.

— Adj még egy cigarettát.

— Mit gondolt Tibi? „Kurvát nevelünk Iliének?“ Vagyis ő úgy gondolkodott, ahogy az övéi gondolkodtak volna: „A kurvája lett?“ Nem valami kellemes, ha az embernek van egy nővére, akiről... A barátai előtt le kellett sütnie a szemét... Lám csak, így járnak azok a lányok, akik... Úgy kell neki! — mondta.

— Ki mondta?

— Aki mondta.

— Mit számít már?

— Jó, hogy így járt, jobb így, legyen tanulság.

— Lám, mekkora tűz ég a Hegyen... Így mondta volt apám. Már elaludt. Csupa hamu. Sok a hamu, de mi van a ha-

mu alatt? Ott is hamu? Olyan, mintha minden kialudt volna. Szép, amikor egy fenyőerdő ég. Minden szép, a háború is az. Az erdőtűz valóságos jótétemény, az ember csodálja a lángoló fenyőket, elgondolkozik a fenyők égésén, nagyszerű dolog, gondolkodásra készíti az embert...

— Hát Ilie? Miért állt le vele? Találhatott volna magának mást is... Miért állt el egy ringyóval?

— Ştefan megállt mezítlában a sós-tó partján, megvakarta a bal füle tövét, felnézett a csupakék égre, és amikor begyalogolt a vízbe, hogy megfürödjék, annyi só volt abban, hogy el se merülhetett, úgy feldobta a víz, mint egy labdát. Nem tudott a köldökénél alább mérülni benne, azt lehetne mondani, anélkül, hogy a lábát mozgatta volna, megállt a vízben, akár a földön. Úgy haladt benne, mintha csupán nedves só-porban gyalogolt volna, térdig kiemelkedett belőle, úgy tűnt, mintha füttyörészve járt volna a vízen. De ez bárkivel előfordulhat. Ştefannak megvolt a bátorsága ahhoz, hogy füttyörészzen. Így aztán belátam, hogy az életben minden számít, mindennek megvan a maga napja, órája — de egy bizonyos ponton túl nem számít már az sem, milyen vér folyik az ereidben, milyen kereszt előtt térdpelsz le, nem számít, mit mond a jobboldali vagy a baloldali szomszédod vagy bárki, mindez mehet a fenébe, csak az marad, ami fontos, lényeges számodra... Ha valaki füttyörészve megy a sós tavon, azt jelenti, hogy szerelmes, vagy a halálra készül, és akkor semmi se állhat útjába, senki se védheti meg, mindent levét magáról, mint holmi kérget, fölösleges ruhát, elavult szokásokat, vagy... Hát ez az. Mindössze a láng a fontos: nem tudom, említettem-e, amikor füttyörészve átgyalogolt a sós tavon, lángolt a haja. Egyenesen a fehér mókus felé tartott, rá se rántott a hét kövér és hét sovány tehénre, nem is látta őket, azok pedig a lehetetlennel se érinthették. A haja lobo-gón égett, gondolom, nem hibázik, ha azt állítom, hogy nincs nagyszerűbb, mint amikor ez ember haja úgy lobog a fején, mint egy fáklya, vagy — mihez is hasonlítsam? — szóval, nagyszerű volt! U-gathattak a parton az összes kutyák, káráihattak a tyúkok is mind a maguk nyelvéen, lángra gyúlhatott a fenyves, zörögthetett a Csonka ébresztőórája, Ştefan semmit se hallott belőlük, úgyhogy azt hiszem, nem hiba, ha különbséget teszünk alvás és álom között: ő, amikor aludt, ott, ahol éppen aludt, a füle álmában is figyelt az ébresztőóra, a kakas-

kukorékolásra vagy egyéb ostobaságokra: de a tavon átgyalogolva, mintegy álomban, nem alvás volt ez, vagy legalábbis nem akármilyen alvás, hanem álom, márpedig ha az ember álmodik, az olyan, mintha az agya elszakadt volna, mintha a fejét fejszével elválasztották volna a testétől. Csodálatosnak tartom, hogy ő lángoló hajjal, füttyörészve gyalogolt át a sós tavon, én eltöprengek rajta, nem mint a Vén Kalóz, a Vén Kalóz sohasem töpreng, ő biztosra megy, én mégis eltöprengek a magam ostoba módján: lehetséges-e, hogy amikor égő hajjal átgyalogolsz a tó súlyos sós vizén a Hegy tövében, semmit se érjen a füttyörészésed, semmit se jelentsen a lángoló hajad, ez mind semmiség volna? Mit válaszolna minderre a Vén Kalóz? Ştefan feje le volt vágva, fejszével választották el a nyakától, és ő így haladt. Így ment, a feje egy ujjnyival a nyaka fölött volt, mint ahogy az álomban lehetséges is, az olyan álomban, amelyben az agykérgi működés a tetőpontra jut... Nos, ez az agykéreg, az agykéreg, amikor álmodik az ég, az az álom, az a pillanat fölösleges lenne? Ne tévesszük össze Ştefant Ştefannal...

— Lehet, hogy az első meg se halt, vagy lehet... Lényegtelen. Adj még egy cigarettát.

— Ó, nagyszerű frissen csapolt sör is van.

— Egy gyerek, az mindig olyan hogy-ismondjamesak...

— Te, Ştefan! Hogy hívja őt az anyja?

— Hallod-e? Hogy szólít anyád?

— Remek a sör. Istenien habzik... Jól esik rá egy cigaretta...

2.

— Ne harapdád a fülem, mert kagagok. Hadd mesélek neked.

— Mesélj.

— Apa, ki kellene cibálnom a fülét!

— Kién?

— Az öcsémét.

— Mit csinál?

— Feláll az asztalra.

— Hagyd, ne árulkodj annyit... ne árulkodjatok egymásra. Kisebb, butább ő, ha fel is mászik az asztalra, hagyd békén! — Így mondta volt apám. Mégis, sajnálom, hogy nem vertem meg, amikor kicsi volt. Most már akkorára nőtt, mint maga az ördög, de még mindig felmászik az asztalra. Ne harapdád a fülem, mert kagagok.

3.

A ló tulajdonképpen kanca volt. Nagyváradnak hívták.

— Eridj, mert csúf vagy.

— Ne harapdald a fülem, nem hallod?

A kötőfeket zöld lombok, erdei virágok díszítették. Ketten ültünk a ló hátán, amely tulajdonképpen kanca volt, és a reggeli köd hűvös füstjébe burkolt bennünket, úgy elrejtett a tiszta réten, mint-ha nem is léteztünk volna.

— Mit tudtok Gálátioanról?

4.

Nem nehéz megfejni egy kancát. Nagyvárad szelíd volt, legelte a fűvet, amelyet még nem ért hóharmat, Ilie pedig a hasa alatt guggolt és kurjongatott, mint az ördög, miközben a szelíd kanca tejét egy rozsdás vödörbe fejte (abba, amelyikkel Fábíán Sándor szokogatta öntözni a nyavalyás káposztáját), vödörbe fogta a jámbor kanca tejét. Éjjel záporok vonultak át, most, a napsütésben a párolgó nedves föld mintha lustán lélegzett volna. A köd felszállt a fákra, az ágakba kapaszkodott. Legalábbis így mondta Ilie, miközben a kancát fejte és a lábamra pillantott — mezítláb voltam —, és a kanca tőgyét úgy tartotta, hogy lespiccelje a meleg, fehér tejjel a lábamat. A tejsugár nem ért el hozzám, a fűre hullott, a föld nem itta be. A nap átragyogott a ködön.

— Ittál már kancatejet, kismagyar?

— Nem én.

— Nesze, igyál.

— Nem iszom.

— Akkor iszom én — mondta, és beleivott a rozsdás vödörbe, amellyel Fábíán Sándor a nyamvadt káposztáját öntözgette nyaranként, ivott, és fehér maradt a bajusza.

— Igyál, na — mondta.

És ittam én is, nem sokat, csak annyit, hogy a bolond kedvébe járjak.

Akkor hallottuk meg a vaddisznók rőfögését, azt a kegyetlen, ostoba horkantást, és elfogott a félelem: látni nem láttuk a ködben, de hallottuk, amint nyargalnak és rőfögnek, egy egész csorda ereszkedett le a Folyónak lejtő dombok, a Folyót őrző hegyek közül, vagy a Torda felőli síkságról húzódtak fel, ahol a kukoricát felégették, kerekük alá tiporták — mindenestre egy egész csorda volt.

— Gyere, meneküljünk — mondtam.

— Hová menekülnél?

Nem volt hova mennünk; a vaddisznók bárhol elérhettek bennünket.

— Ugorj a lóra — mondta, és derékon kapott, feltett a kancára, majd ő is mellém ült, jobb kezében vigyázva tartotta a tejesvödröt. Belovagoltunk a Folyóba.

— Ezek úgy csörtetnek az ennivaló után, mint a vakok, ebben a ködben belénk botolhatnak, de a vízbe nem jönnek, vagy ha igen is, óvatosabban mozognak benne... Még hallod őket?

— Még hallom.

Hova menekültünk volna? Hisz megszöktünk a faluból, oda nem mehettünk immár vissza, meg kellett várnunk, amíg ezek a szörnyetegek elvonulnak, Isten számába hagynak bennünket.

A köd kezdett felszakadozni a földről, megritkult. Akkor, a tisztuló láthatáron belül megpillantottam a vaddisznókat, amint mohón turkálnak holmi hosszúkás halmokban, agyarukkal, fogaikkal beléjük tépnek, vadul rőfögnek. A Folyó mentén, a rét egyik végétől a másikig szaladtak, és a legszörnyűbb nem ez a reggeli éhségük volt...

— Te látod?

— Látom — mondtam.

Rengeteg katona feküdt holtan a fűben, a hátán vagy a hasán: tépett ruhával, kilógó belekkel, kitört nyakkal, és a foszladozó ködben láttuk, amint a szörnyetegek a hasukban turkálnak, falják a tüdejüket, szívüket, és miközben egyik katonától a másikhoz mentek, magukkal hurcoltak egy-egy darabot az előző feltépett belső részeiből. A puskák is a fűvön heverték: a szörnyetegek úgy jártak rajtuk, mintha gallyakra taposnának. Túl sokan voltak, és nagyon éhesek: semmi értelme sem lett volna feléjük lovagolni, rájuk kiabálni. Dermedten maradtunk a vízben, a jobb partot, meg a balt is ők vették a birtokukba. A nap erősebben kezdett sütni. Némelyik a vízre jött, ivott, mások leheverték a nedves földre. Kettő éppen velünk átellenben ivott, de csak megnéztek bennünket, majd oltották a szomjukat, amíg meg nem elégették. Mögöttünk volt a Hegy, nekivághattunk volna a lóval, semmitől se féltünk. Nem, nem féltünk a vaddisznóktól. Sokan voltak, egy egész csorda. Hullani kezdett az eső rájuk, a katonákra, a Folyóra és ránk is. Esőcseppek hulltak a rozsdás vödörbe, elvegyültek a fehér kancatej-jel.

5.

— Gálátioannak üzlete volt a falutokban.

— Volt.

— A faluból némelyek az aranybányában dolgoztak... Mások magánbányákban mosták az aranyat a homokból...

— Ő nem foglalkozott arannyal.

— Tudom. Volt egy üzletecskéje. Mit mondhatnál róla, halljam?

6.

Megszöktünk a faluból, és az éjszaka az erdőben ért, miközben a vadászház felé tartottunk, amely valamikor Gálátioan egyik erdész nagybátyjáié volt, ekkor már düledezett, falait befutotta nyáron a szeder. Dumitru pópa vagy Aladár tisztelendő törtenétere gondoltunk, amint keresztre feszítve, az összeszegt fára kötözve feküsznek. Az elmúlt őszyk lehullott levelei avarra fonnyadtak, a ló lába hangtalanul süppedt beléjük, mint ha egy sötét templom csöndjében haladtunk volna. A földről fel-felpislákol egy-egy rohadt fadarab sejtelen fénye. Ilie a ló kötőfékjét fogta, én meg az Ilie kezét fogtam, és vártam, hogy a fekete homályból sziporkázó farkasszemek bukkanjanak elő. Csillagtan volt az ég, felhők borították az eget az erdő fölött, és azon túl is: sötét éjszaka volt, ha nem érzem a kanca eleven leheletét a tarkómon, amikor megálltunk, azt hittem volna, hogy bármelyik pillanatban elő kell bukkannia a pópának a sötétből a tömjén-füstölővel. hátán a keresztel, mint az álomban. Kezimmel tapogatóztam a kanca meleg orra felé, a tenyeremmel kerestem Ilie szemét is, simogatva tapogattam ki. Fáztam a későnyári meleg sötétben, és hallottam a pópa üvöltő hangját: Eresszettek le! Hagyjatok! És vergődését is érzékeltem, félelmét: nem a haláltól félt. hanem a nedves gyalázattól, amely akarata ellenére öntötte el. Mire az egyik: Magára eresztett! A másik: Legalább emberszaga van! Megint egy másik: Imádkozzék az Istenhez, hallja, hogy ne búzóljön. Majd pedig a biciklipumpa szisszenéseit hallottam: sz — sss, szsz — sss! A pópa hangját: Uram, ne hagyj, hogy eleresszem magam, segíts! Mire az egyik: Mit segítene, hisz már odaerestett. Mire a harmadik: Nézze csak, odaát az út túlsó felén a nő papunk már halott, de... Az első: Az anyád ide meg oda. A pópa ordít: Uram, nem bírom már, nem bírom! Nem a halál gyötörte, nem is a fájdalom: megalázó helyzete bántotta, azért kiáltott, hogy bár egy pillanatra leengedjék, könnyítsen magán, remegő testét törölje le az ingével, haljon meg

tisztán. De a biciklipumpa szisszegése nem szünetelt: szsz — sss, szsz — sss! Uram de tehetetlen vagyok! És a pompa szisszegett tovább. Uram, nem vagyok disznó, nem vagyok ló, nem vagyok szarvasmarha, hogy ne törődjem azzal, hová piszkolok, a te szolgád vagyok, ne hagyj el — sírta üvöltve. Mire az egyik: Nem hall meg téged, nincs itten. És a pópa tovább üvöltött, legalább a jelenlévők hallják meg, eresszék le a földre, bár egy pillanatra. Ők azonban sorra váltották egymást a biciklipumpával, két kézzel nyomták a levegőt, amíg átizzadt az ingük. Mire az egyik: Eressze csak nyugodtan, kár szégyenlősködni. Ő pedig restelkedve csuklani kezdett, és mert nem akart se disznó, se ló, se szarvasmarha lenni, elkezdett meghalni, mert akkor hal meg az ember, amikor odáig jut, hogy embernek se tud megmaradni, állattá se válik. Ő talán mindezt végiggondolta, és tudta, de az is lehet, hogy nem gondolta végig, csak azon dühödött fel, hogy az egyik azt ajánlotta, vegyék le a nadrágját, és fordítsák lefelé...

Senkit se láttam meghalni, csak kész halottakat láttam, akik megbékéltek a halállal, nem láttam senkit vergődni, ahogy Dumitru pópa vagy Aladár tisztelendő vergődhetett, és ez a szájról szájra szálló halálhír számomra már csak ezt az ideges vergődést, a félelmet jelentette, hogy az ember ne mocskolja össze a testét saját gyöngeségével, piszkával. Nem tudta már, milyennek tűnik amazok szemében, nem láthatta, milyennek látják őt azok valójában, kétségbe esett, nem hitt már abban, hogy leszállhat valaha is a keresztről, és ez valójában a véget jelentette számára, a biztos véget. Nem olyan volt ez, mint egy betegség, amelyben mégis reménykedik az ember, hogy ha egyéb nem, hát egy csoda meggyógyítja, nem a gyógyulás reményében sírt, gyötörődött, szégyenkezett, alul-felül hörgő teste a halál felé tartott, már-már szétrepedt a benne feszítő keserű kintől. A halál lassan jött, bár a pompa szorgalmasan működött: szsz — sss, szsz — sss! Egy időre elájult, vagy elaludt a kereszten, sovány teste mozdulatlaná vált, de a szeme nyitva maradt: szörnyű volt nyitott, kifordult szemmel alvó papot látni. Akkor valamelyik felkiáltott: né, a köldöke! Kilátszott a köldöke, az inge kibomlott a mellén, a hasán, a nadrágszíj mellett lepattant két gomb, és látszott a köldöke meg a fehér mellszőre is látszott. Mire az egyik: Mi lenne, ha megnéznők a... Röhhögni kezdték, és az egyik kigombolta azokat az apró gombokat is. A pompa pedig szsz

— sss, ssz — sss. Nem védekezett már, nem kiáltott, hullá volt, nem volt már pap, ember se volt már. Csak a gyűrű csillogott az ujján. Hűvös szél suhant át a kukoricáson, de ő nem érezte, csak a köldöke meg a fehér haja látszott. Az est hidege nem volt hűvösebb a halál hidegénél, amely beléje költözött, anélkül hogy ő már érezte volna. Epét hányt, és hörgött a belépumpált levegőtől. Iszonyú nagyra nőtt a hasa, akkora, mint egy nagydob. Az egyik: Elpatintothad a tetűt a hasán! A másik: Bár egy papot se kért, hogy meggyónjék! A harmadik: Gyónjon meg a mi papunknál! Az egyik: A mi papunk halott! A biciklipumpát kezelő: Gyónt volna meg a halottnak! A másik: Bár egy imát se mondott! A harmadik: Még mondhat, még nem pukkad ki, a seggin át is elmondhatja! És én nem értettem kegyetlen dühüket, azét se, aki akkor éppen a pumpáért nyomta, amely egyre csak szíszeggett. Mire az egyik: Semmire se jó a hite meg az Istene, lám, mint oda is van! A másik: Jajgatni kezdett, mint egy gyerek ahelyett, hogy igaz hittel, szentként halna meg! A mienk hallgatott, úgy halt meg, mint egy szent, nem siránkozott, ennek csak szóban volt Istene, üres beszéd volt nála minden. Melyik is mondta volt ezt? Mert ekkor a pápa magához tért, az első pillanatban nem értette, mi történik, de utána megértette, és többé nem kiáltott, nem sirt. Talán ereje se volt már hozzá. Csak pihegett, mintha tehernek érezte volna a testét. Csak a jobb kezét szerette volna kiszabadítani, de nem hiszem, hogy keresztet akart volna vetni. Nem hiszem, hogy gondolt volna már Istenre. Nem volt már ember, állat volt, akinek utolsókat dobban a szíve. Nem tudott már imádkozni, hinni vagy átkozódni: az Isten már semmit se jelentett számára. Se azt nem mondta, hogy Uram irtalmazz, amit hallani szerettek volna, anélkül hogy tudták volna, miért, mert a pumpa tovább végezte a dolgát. Azt se mondta: Istenem, miért hagyta el engem?! Ezt is szívesen hallották volna. Nem lázadt a pápa, nem könyörgött, mozdulatlan volt, csak a belei bugyborogtak a beléjük pumpált levegőtől. Halott volt már, holtan csüngött a keresztben, nem volt már pápa, de ők tovább beszéltek hozzá, mintha élt volna, és ez teljesen érthetetlen volt számomra. Már csak a testét, a ruháját fújta a szél, semmi egyebet, képtelen, értelmetlen bosszújuk már teljesen fölöslegessé vált: fölöslegessé vált a biciklipumpa is, szakadatlan sziszegésével. A pápa elköltözött a világból, bár még itt

volt, rossz társaságuk már nem árthatott neki, tekintetem se használhatott már. Mintha valaki betömött szájjal a fűzfához kötözött volna, csupán azt — hogy lássam, És láttam. De azt is tudtam egész idő alatt, hogy látnom kell majd azt is, ami Iliére vár, ha nem hagy békén, vagy ha én nem hagyom őt békén. Jeges gyűlölet volt a körülöttem levők szemében. Az út túlsó felén, Dumitru pópával átellenben a mi papunk volt keresztre feszítve. Két napja halott volt, már búzlott a keresztben. Lába alatt, a földön egy biciklipumpa hevert. De az is lehet, hogy Aladár tisztelendő halt meg akkor, és Dumitru pápa kétnapos hulláját láttam odaát.

Senkit se láttam még addig meghalni; halottat láttam eleget. Háború volt. Előtte is láttam. Értetlenül néztem őket, nem tudtam felfogni, mit jelent az, hogy ma még beszélgetsz valakivel, s holnapra elnémul. Döbbenetem az emberekre szálló némaságnak szólt, nem egyébként, hisz épeknek látszottak, akár előző napon. Nem félemlítet meg a halál, hisz másokat látogatott meg, az idősebbeket, nem engem, tőlem távol volt. Soha se sirattam meg a holtakat. Egyetlenegyszer történt, hogy nem ettem a toron. Egy zsidó embernél volt, a kocsmárosnál, épp a Gálátioan üzletével szemben. Gimnazista lánya volt. Nyáron szandált viselt és háromnegyedes fehér harisnyát. Egy vakációs vasárnapon megjelent egy bajszkás katonatiszt Kolozsvárról. Mind csak jött, minden vasárnap itt volt, de Icig, így hívták a kocsmárost, hallani se akart róla. Gondolni se akart arra, hogy ne fajtájábóléliez adja a lányát. A lány már egy éve szót értett vele Kolozsváron, és úgy számították, hogy a nyári vakáció idején összeházasodnak. A kocsmáros nem egyezett bele. Erre ők eltűntek. Őszszel találtak rájuk az emberek, kukoricaszedéskor, már ellepték őket a nyüvek. Ennyi az egész történetük. Az emberek azonban akkor nem órájuk gondoltak, hanem Icigre: a kocsmáros, mi helyt ők eltűntek, szalmát vetett a házába, egész nap a szalmán ült, senkit se akart látni, éjjel is a szalmán aludt, borotvátlanul vezekelt, álmatlan szemmel, miközben őket a kukoricásban férgek falták.

Amikor Iliével megszőktem a faluból lóháton, a Nagyvárad nevű kancán, azoknak a fagyos-epés pillantásától félttem, akiknek a szavait hallottam az éjjel, meg a biciklipumpától, de ezembe se jutott, hogy a kukoricásban ehettek meg mindkettőnk a férgek, nem azért mentem, hogy majd sirasson az öcsém meg az

enyéim, vagy az övéi. Elmenekültünk, hogy többé ne térjünk vissza.

7.

Az egész egy csütörtöki napon kezdődött. Hazafelé hajtottam a juhokat, vagy éppen ki a Hegyre a Folyó partján, már nem tudom pontosan. Mint ahogy az álmok eredetét se tudom néha viszszevetni sehová: honnan erednek — honnan nem, nos, így esett, hogy nem emlékszem már, hová igyekeztem akkor éppen, amikor alva találtam, fejét egy szederrel befutott halomnak támasztotta. Ő se tudta megmagyarázni soha, mi történt akkor, miért nevetett álmában, mintha csiklandozták volna, hisz az elmúlt napjaiban semmi se hasonlított kukoricatorzsát majszoló és kígyókat szelídítő, füttyölni tanító postásokra, akikről akkor álmodott, a szederhalmon. Az álom elragadta őt attól, ami a faluban volt, mintha meg akarta volna menteni mindentől, ami körülötte történt. Félttem felébredteni: ki kellett volna kerülnöm, hisz ha felébred, nem szabadulok tőle. Elnéztem hosszú, szedres ujjait, szederrel összekent ajkát. Legyek dongtak az arca körül, ő pedig mosolygott, mint egy részeg. Akkor bukkan fel az úton a Csonka, hét cigányzenéssel, akik hegedűvel, gitárral és nagybőgővel muzsikáltak, két énekes cigánylány haladt előttük. A fűzfák közé rejtöztem, és csak azután vettem észre, miután ők már elvonultak, hogy elveszítettem a juhaimat — vagy azok engem. A Folyó mentén felfelé indultam a keresésükre; meleg volt, meztláb tapostam a nedves parti homokot, amíg meg nem pillantottam a Csonkát egy hatalmas füves réten, ahol vagy nyolcvan férfi verte a kaszáját — annyit számoltam akkor, és ha később visszagondoltam az esetre, rájöttem, hogy legalább annyian kellett lenniük —, fente a fenőkővel vagy vágta a térdig érő fűvet. A cigányok húzták, hogy szakadt belé a húr, a férfiak — némelyik derékig meztelenül — kaszáltak, egy részük dolgozott, a másik énekelt, és közöttük ott legelészték az én juhaim, mintha béke lett volna. Közöttük volt a Csonka apja is: tudtam, hogy nyolcvankét éves, az egész falu tudta, mert ő minden reggel kiállt a kapuba, elmondta, hány éves, és szidta anyját-apját mindenkinék, aki elhaladt előtte, márpedig délig a fél falu elhaladt, ő csak ekkor nyugodott meg: bement a házba, evett, és lefeküdt. Most a kaszát húzta és szitkozódott, nem lehet tudni, kit szidott, de senki se törö-

dött vele: az emberek le akarták vágni a fűvet, mielőtt elmentek volna oda, ahová hívták őket. A hegyvidéki réteken a fű jó esztendőben többször is meg-nó. Ők szépen rendekbe vágták-fektették, a nap kiszikkasztotta, szénaitatúvá aszalta, a cigányok húzták, mint a megszállottak, egyedül a Csonka nem énekelt, nem is kaszált, fél lába fából volt neki, egy üveg borral jött-ment egyikhez is, másikhoz is. Utána tüzet rakott, szalonnát süttött, az emberek odagyültek, ők is nyársra húzták egy-egy szlet szalonnát, olvadó zsírját nagy kenyérszeletekre csöpögtették, amelyekre kerek hagymaszeleteket tettek. Utána megint vágni kezdték a fűvet, én elnéztem a Csonka apját, aki mindig egy gombolyag gyapjút hordott a zsebében, azt mondta, akkor hal meg, amikor a gombolyag kibomlik, úgy halt meg a felesége is: egy reggel hát látja, hogy a magafonta gyapjú gombolyaga bomlani kezd, legurul az asztalról, átbillen a küszöbön, és mert az ajtó nyitva volt, legurul a lépcsőkön az udvarra, a gombolyagból csak egy hosszú fonál maradt, és akkor meg is halt a felesége, miközben a felbomlott gombolyagot nézte. Miközben a muzsikáló cigányokat meg az éneklő lányokat hallgattam, ismét elbódorogtak a juhaim, hazaindultam, lefelé mentem a parton, a vízben, a meleg miatt levetettem a ruhámat. Akkor nem gondoltam arra, hogy derékig vízben lépdelve nemcsak hibázok (hisz melegem volt, eszembe se jutott, hogy valaki észrevehet, de ha meg is lát, miért hibáztam volna ezzel a nagy melegben?), mondom, nemcsak hibázok, de valami sokkal nagyobb, megbocsáthatatlant követek el, vétkezem: és nem azért, mert férfival találkoztam, hanem mert Iliével kerültem szemtől szembe, aki még férfi se volt. A bűnöm az volt, hogy megszegtem egy törvényt: őt Iliének hívták. Véletlenül találkoztunk össze, sokkal lejjebb annál a helynél, ahol aludni láttam: nyakig vízben találkoztunk össze. Tiszta volt a víz, ő a vízen át nézett engem, én a vízen át őt, majd mindketten alábuk-tunk a Folyóba, a víz alatt is találko-zott a tekintetünk. Talpraugorva levegőt szippantottunk, majd ismét alábuk-tunk, anélkül hogy összebeszélünk volna, lát-tuk a lábunk nyomán elmozduló fehér kavicsokat, és a partmenti gyökerek felé fényugárként illanó, előlünk menekülő halakat. És közben így bujkáltunk egymás elől, hogy ne lássuk egymást meztelenül; a víz színén, a folyó közepén találtunk egymásra, közeledtünk egymáshoz, én egészen láttam őt és ő is egészen látott engem a csendesen folyó víz-

ben, fölöttünk a nap olyan volt, mint egy fénylő vérfolt. Nem gondoltunk arra, hogy miközben egymáshoz közeledünk, törvényt szegünk: nem a férfi és a neki rendelt asszony törvényét, hanem azét a tényét, hogy őt Iliének hívták, én nem voltam fajtájabeli, és mert nem voltam az, súlyos bűnbe estem, mert megszakadt bennem a fajtám folytonossága, egy iszonyú körtáncba álltam, amelyikből soha többé nem állhatunk ki se én, se a gyermekeim, akik szintén bűnösökként kell hogy szülessenek, mert olyan bűnben fogantak, amely bennük, sőt a gyermekeik gyermekeiben is folytatódik. És amikor kézenfogva kimentünk a partra, nem gondoltam arra, hogy a lépteim asszonyi léptekké váltak, olyan asszonyéivá, aki immár kedvére irányítja lépteit, aki a maga urává vált, és nem gondoltam arra se, hogy dolyfös-makacsul cselekszem, amikor átölelem Ilié derekát, és a nedves homokra, a kövér, puha fűre gurulunk, és arra se gondoltam, hogy akkor, abban a pillanatban a fajtám Isténére, ősi vérének hangjára kellett volna hallgatnom, és nem arra a napsütötte pillanatra, amikor a vízsepek sziporkázva szaladtak le rajtunk; semmire se gondoltam akkor, egyáltalán semmire. Csak azt tudom, hogy este a férfiak, akik a cigányokkal együtt hazatértek a rétről, készülődni kezdtek, hogy bevonuljanak az alakulataikhoz, az asszonyok kenyeret dagasztottak, az egész falunak friss-cipó illata volt. Megszáradt a hajam is, de mert fekete volt és göndör, összegubancolódtott a vízben, és hogy kifésülhessem, Ilié, aki szomszédunk volt, áthozta édesanyja nagy fekete fésűjét, tükröt is hozott, és fehér törülközőt terítet a vállamra, ahogy az édesanyja szokta, amikor fésülködött. Ő tartotta a tükröt, én pedig beleakasztottam a fésű fogait a hajamba. Így talált ránk Tibi, az öcsém, Ilié barátja, és dühös lett, amiért Ilié tartotta nekem a tükröt. Mi nem törődtünk vele, más világon éltünk: amint végighúztam a fésűt a hajamban, apró aranylő piheszálcskák váltak ki belőle, és hulltak a törülközőre, vagy maradtak a fésűn: apró aranylőszálcskák szálltak fejem körül, mintha elvarázsolt vízben úsztam volna.

8.

A vadászházban, amely valamikor a Gálátioan egyik nagybátyjéé volt, az öreg Gálátioanra bukkantunk amint ételt készített magának. Gombát szedett, azt sütötte a plattenen.

— Isten hozott — fogadott bennünket —, már vártalak. — És ideadott egy fácánt, kopasszuk meg.

— Odalettek a nyulak, megfogyatkoztak, de vaddisznó van elég, ezúttal lesz télire bőven.

Megölelt bennünket. Természetesen összetévesztett valakivel. Mi még sohasem jártunk ott együtt. Az öreg fáért ment, majd kenyeret és gombát tett elénk egy zsámolyra terített törülközőre, mindhárman jóízűen ettünk, utána friss vizet ittunk egy csorba cserépkancsóból. Megmutatta a házat: már-már kastély volt, ahová a régi tulajdonosnak nem annyira a képzelőereje, mint a pénze szedett össze különféle odaillő vagy nem illő holmikát, lerongyolódott grófkotló vásárolt karosszékeket, ezüst gyertyatartókat, templomi szőnyeget, ezüsttel hímzett népi mintájú párnahéjakat, egy középkori lovagpáncélt, drága italokkal teli üvegeket, amelyek egy könyvvállványon sorakoztak, egy baldachinos ágyat, valamint annak az uraságnak a völégényi frakkját, aki aranyban pókerezett és az abrudi rulett-teremből három bérkocsival hajtattott haza: ő a másodikban ült, az elsőben volt a kalapja és a sétapálcája, a harmadikban pedig a cigányok húzták a hallgatót. Völégényi öltönye, a frakk, a pillangó-nyakkendő, a csipkés mandzsettájú fehér inggel, amelyet Abrudon varrt id. Goldstein, most egy próbababán feszített, amelyet ugyancsak id. Goldstein-től vásárolt, mellette pedig egy másik próbababán menyasszonyi ruha volt fáttyollal, a feleségéé, aki nem más volt, mint id. Goldstein tulajdon édes lánya.

— Naponta leporolom — mutatott az esküvői ruhákra az öreg Gálátioan, majd szölt, hogy megvár, amíg átöltözünk, hogy vörös bort ihassunk az erkélyen, majd pedig elinduljunk, mármint én mint menyasszony, Ilié pedig mint völégény, vaddisznóvadászatra. Ekkor jöttünk rá, hogy összetéveszt bennünket unokaöccsével és annak feleségével, id. Goldstein leányával. Hosszú fehér gyertyákat helyezett az ezüst gyertyatartókba, meggyújtotta őket, vörös bort töltött a fekete cserépcsuprokba, majd az egyik szobából két német vadászpuskát hozott ki.

— Úgy hallottam, nehéz harcok voltak a Folyó hídjá körül — mondta, miközben megtöltötte a puskákat. — Kár, hogy nem fogadhattam fiákert, nem robohadtam odáig, hogy legalább két zepelint leljek. Vagy cepelinnak mondják? Katonákkal, bombákkal megrakodva szállnak a magasba, de elég nekik öt sörét, összehuttyannak, mint a disznóhó-

lyag, vagy hogy is mondják? Én éltem az okiráltságban is, ezeken az erdélyi tájakon is, hát össze-összetéveszttem a szavakat. Mit is mondtam? Igen, öltözetek menyasszony—völegénynek, hogy éjjel menyasszony—völegényként alhassatok, ne hervadjon el soha a fiatalságotok, szerelmetek, és akkor is emlékeztek reá, ha már nem leszek, hogy én itt tisztán tartottam a ruhátokat, ágyatokat, és bármennyit járjatok is az országban, a világban, bárhogy meg is csömöröljetek országtól-világtól, tudjátok, hogy van itt egy sarok, ahol rátalálhattok első éjszakátokra, tulajdonképpen arra az éjszákára, amelyben örökké meg kellene maradnia az embernek, a férfinak és az asszonynak: már nem is tudom, a tettek-e az ötlet vagy az enyém, azt hiszem, nem is számít, elég az, ha jó és boldoggá teheti az embereket, nem számít tehát, kié az ötlet, ne is mondjátok nekem, hogy töletek származik vagy tőlem... mintha a múltkor mondtátok, vagy mondaní akartátok volna... Lám, meg is feledkeztem róla, de nem ez a fontos... Úgyhogy én hagylak is, öltözzetek fel, hogy mehessünk vaddisznóvadászatra — mondta, és kezét boldogan dörzsölgetve ment ki, mint egy fogadás, világos volt már, hogy örömeiben nemcsak másokkal tévesztett össze bennünket, de mintha nem is érdekelte volna, hogy tulajdonképpen mi vagyunk-e azok, akiknek néz, akiket menyasszony—völegénynek akar öltöztetni: nagy volt az öröme, annak örült, hogy két boldog embert láthat együtt. Nem volt szenilis, amilyenek Gálátioan mondta a faluban, azaz mégis lehetett, ha bennünket másokkal, a háborút pedig egy másikkal tévesztette össze, talán az első világháborúval, amelyikben ő is harcolt. Számára az idő meg-megállt egy-egy boldog napon, vagy egy-egy szerencsétlenebben. Ezek a napok nem is napokként teltek nála, mindenik egy-egy külön történet volt, mintha nagy időközök választották volna el egymástól. Hol az abrudi Gálátioan jött el a feleségével vadászatra, hol pedig azt hallotta, hogy újabb borzalmas csata volt a fronton, vagy újabb várost bombáztak. Talán soha életében nem is látott zeppelineket vagy ceppeleket, talán nem is repülőgépekkel tévesztette össze, hanem moziban látott, könyvekben olvasott vagy egyszerűen, valakitől hallott mesékkel. Természetesen túl öreg volt ahhoz, hogy az ítélőképességére bízhatuk volna magunkat, de ezúttal, amint arra biztatótt, hogy öltözzünk fel menyasszonynak—völegénynek, nem is erről volt szó, hanem egy szokásról. Így aztán

szót is fogadtunk neki, és én koszorús menyasszonyként, Ilie pedig mint frakkos völegény léptünk ki a konyhába, majd pedig elmentünk vaddisznóra vadászni, és egy-egy ölrevaló gombával tértünk vissza. A távolból látszott a szedetlen kukorica, a még levágtatlan napraforgó. Bármerre nézett az ember, csak az érett, lehajló napraforgó-tányérokat, vagy a még virágzón, sárgán ragyogó virágot látta lent a síkságon, a Hegy lábánál, mintha egy napraforgó-országban lettünk volna.

9.

Amint így hárman a vadászház felé közelítettünk, egyszercsak két barátot pillantottunk meg a Nagyvárad nevű kancsa mellett, amelyet béklyóban hagytunk az udvaron: az egyik éppen oldozta a béklyót, a másik nyergelte a lovat.

— Hé — kiáltotta Ilie, de nem hallották.

— El akarják lopni a lovat, szégyellhetnék magukat — mondta az öreg, majd a gombát a fűbe szórta, tölcserít formált a tenyeréből, és úgy kiáltott oda nekik: Tisztelendő urak, hát el akarják lopni a lovat?!

Minthogy azok ezt se hallották — felénk fújt a szél —, az öreg a levegőbe lőtt egyet. Azok ketten felkapták a fejüket, a földre hasaltak, és békén hagyták a kancát. Nagyvárad nyugodtan legelészhetett. Nem a barátok ijedségén vagy a ló nyugalmán csodálkoztam, hanem az öregem: a levegőbe lőtt, hogy jelezze, észrevettük őket, nem vihetik el a lovat, mert nem az övék, és megjárhatják: a puskalövésen túl az volt a lényeg, hogy az öreg gondolkodott. Nem volt bolond, aminek Gálátioan mondta, amikor Kolozsvárra vitte a kórházba, majd pedig kiköltöztette ide, a Hegyre.

Alig léptünk kettőt, a barátok fűlsikefitő lövöldözésbe kezdtek. Az öreg hasravágódott, lerántott bennünket is, szerencsénk volt az erdő sűrűjével. A barátok nem láttak bennünket, csak az öreg lövését hallották, és összevissza kezdtek lövöldözni, inkább azért, hogy ránk ijeszenek, semhogy megöljenek, hogy jelezzék, ők sincsenek ám pusztá kézzel. A sütökemence mögé bújtak, és újabb sorozatot lőttek felénk.

— Géppuskájuk van — mondta Ilie.

— Holmi nyomorult géppisztolyok — felelte az öreg. — Hagyjuk őket a fenébe, talán bolondok. Távolodjunk el, ki tudja, mit gondolnak, hogy kik lehetünk...

— Nem érhetnek el bennünket, ők alacsonyabban vannak, mint mi, nekik kell menekülniük, nem nekünk.

Valóban, a két barát megfutamodott a sziklák között a Folyó felé. Beesteledett, és mert hegyvidéken gyorsan lebukik a nap, hamar sötétedik, a ködös esteben többé nem bukkantak fel a bokrok mögül.

— Nem hegyvidéki emberek — mondta az öreg —, ha azok lennének, tudnák, hogy immár közel a sötétedés, és még vártak volna. De miért siettek? Megvártatták volna, amíg egész sötét lesz, és ha már beköszönt az éj, senki se láthatja őket...

És nem mentünk vissza a vadászházba, a két különös barát éjszaka visszatért, és aki nappal összevissza lövöldöz, az éjszaka még felelőtlenebb dolgokat tehet. Az öreg egy tisztásra vezetett bennünket, ahol már boglyákba gyűjtötték a szénát, mind a hárman szénát hintettünk derékajlnak, be is takaróztunk szénával, és egymás mellett aludtunk a hideg, nyeletlen sarlóra emlékeztető hold fényénél.

10.

Gálátioan azért vitte be a városba az öreget, hogy az orvosok vizsgálják meg a fejét, és vagy szedik ki belőle a bogarait, vagy mondják meg neki; ha az öreg egészséges, akkor miért beszél a holtakkal és az ekével, amely harminc vagy negyven évvel ezelőtt a nagyapjái volt, miért beszél a nagyapa ekéjével, kapcáival? Leginkább nem is az bosszantotta Gálátioant, hogy az apja olyan emberekkel beszélgetett, akiket valaha fiatal korában vagy gyerek korában ismert, hanem az, hogy fényes nappal tárgyalt velük nyitott szemmel, az emberek szemé láttára, és az emberek búbajosnak, varázslónak nézték. Gálátioan pedig nem hitt a búbájban, a varázslatban; ezerszer inkább szeretne volna az apját boldognak tudni, semmint hogy olyasvalakivel éljen egy fedél alatt, aki láthatatlan lényekkel beszélget. Az öreg halottakhoz is eljárt, különös szavakat váltott velük. Családokhoz is elhívták az öreget, magyarokhoz is, nemcsak románokhoz, ha haldokló volt a házban, hogy megmondja, van-e még remény. Az öreg egy almát vitt a kezében, leült a haldokló vagy a beteg mellé egy kisszékre, kezébe vette a tenyerét, olvasott belőle, beszélt is vele, akkor is, ha az már csak hörgött, vagy teljesen néma volt, és pontosan tudta, hogy a behunytt vagy

nyitott szemmel fekvő betegnek ütött-e az utolsó órája vagy sem. Egyesek szerint az Ūristen áldotta meg azzal a tulajdonsággal, hogy a holtakkal beszélhesen, mások viszont úgy vélték, hogy nem az Ūr, ellenkezőleg, a Tisztátalan keze van a dologban, és az öregből kísértet lesz, talán máris az, azért oly beesett, alig látható a szeme; egyedül Gálátioan volt meggyőződve arról, hogy se a sátán, se a Jóisten, hanem az agyérelmeszesedés műve az egész, az csinál bolondot az öregből. Miközben a szénában az öreg mellett feküdtem, és a horkolását hallgattam, egész éjszaka nem tudtam lehunyni a szemem, nem attól félttem, hogy talán épp maga a sátán horkolallettem, nem is mit tudom én mi tartott ébren; a szorongás környékezett, egy dolog nyugtalanított: miért nem ismert fel az öreg, jobban mondva miért nem vette észre, hogy az abrudi unokaöccse és az idősebbik Goldstein lánya egyáltalán nem hasonlítanak Iliéhez meg hozzám? Meggyengült volna az emlékezőtehetsége, ahogy a fia mondta, annyira megromlott, hogy tudatában már egyetlen ember se maradhatott meg a maga helyén, minden és mindenki összekavarodott? Ha így van, ha tulajdonképpen egy tébolyodott mellett aludtunk, akkor miért kapta fel a fejét, amikor megpillantotta a barátokat, s miért nem maradtak közömbösek számára? Gálátioan azt szokta mondani a Csonkának és Iliének, hogy az öreg tulajdonképpen már csak roncs, hogy a legnagyobb lángelmék is megrokkannak idővel, életük végére gyengeelméjűekké válnak, rongyokkal, medvefarkokkal játszadoznak, és csak néha vannak épeszű emberre emlékeztető villanásaik: mennél ritkábbak az ilyen pillanatok, annál félelmetesebbek a környezetünk számára, mert az ilyen pillanatokban az öreg tulajdonképpen igazat beszél, ennek alapján aztán az emberek azt is komolyan veszik, amit mások mond, azt hiszik, hogy csodákat tud tenni. Lehet, azért lőtt a levegőbe a puskával, hogy a barátokra ijesszen, lehet, furának látta, amint egyik a lovon ül, a másik a béklyót oldozza — de mindenképpen jó volt, hogy nem mentünk a közelükbe. Lefekvés előtt még ezt mondta:

— Azt akarom, hogy amikor eltemettek, virágot és fiatal fűzfahajtást tegyetek a kezembe... — Azután énekelni kezdett, majd elsírta magát, mert úgymond a nap kiszikkasztja az arcát, elfogyatkoznak a napjai, örök éjszakába jut: tegyünk fiatal ágakat a kezébe, a fejfájához, hogy az éjszaka csillagai ra-

gyogják be az ágakat, simogassák meg fényükkel szempilláját, őrizték álmát, hogy az ne legyen sötét, ne legyen fekete a halála.

Nem tudtam aludni, mert attól félttem, hogy ott, mellettünk hal meg, mert minduntalan fel-felkőnyökölt, és kiáltozott: miért nem tudok aludni, miért kuvikkol a bagoly, miért húhog, miért szállnak fekete madarak fölöttünk, miért borítja esőfelhő az eget?

En hallgattam, figyeltem, de semmit se hallottam, néztem az eget, és semmit se láttam, megfélemlített a gondolat, hogy nem hallhatom-láthatom, amit ő; amit ő lát, az talán egy más világból van, örültem is, hogy nem hallom-látom, örültem annak, hogy távol vagyok attól a világtól, hogy nem látok bele úgy, mint ő, és megborzongtam arra a gondolatra, hogy az öreg úgy néz bele a halálba, ahogy ránk tekint.

11.

Gálátioan azonban sokkal kegyetlenebb céllal vitte be az apját a klinikára, nemcsak azért, hogy feltételezett tébolyából kigyógyítsák, vagy hogy maguk az orvosok mondják meg az öregnek, hogy a varázslat és a bűbáj közönséges szélhámosság, semmi köze a tudományhoz, főképpen azért vitte oda, hadd lássa az öreg, hogyan halnak meg az emberek a kórházakban, hogyan darabolják fel a hullákat a boncolóteremben, hogyan válik semmivé az ember egy orvostanhallgató bonckése alatt: meg akarta torolni az öreg csökönys hitét abban, hogy ő a falu múltjába lát, a csillagokból olvas, a holtakkal társalog, és el akarja hitetni az élőkkel, hogy a férfiak és nők békeségben és szeretetben is élhetnek, még a rossznak mondott házasságokban is, békeben meglehetnek a magyarok zsidókkal vagy románokkal, különösen a mi hegyi falunkban meg a többi hegyi és mezősi faluban is, ahol mintha minden megzavarodott volna, amióta a háború megkezdődött, semmi se volt a helyén, a halál pedig mintha gyakrabban látogatta volna az otthonmaradtakat, mint azokat, akik a frontra mentek. Icig lánynának az esete a bajuszkás tiszttel azzal végződött, hogy a kocsmáros ablakait beverték a diákok, akik sértve érezték magukat, mert a zsidó felsőbbrendű fajhoz tartozónak hitte magát, és nem akart belegeyezni abba, hogy a nemzetségének magva szakadjon, vagy felhiguljon a vére azzal, hogy egy pásztorivadékkal adja össze a leányt, inkább hagyta, hogy

a föld alá kerüljön, semhogy elárulja hitét, és a gyermekeit majd más Isten felé irányítsa. A vérnek nem szabad felhigulnia, nem jó, ha a népek keverednek, ebből származik minden baj — így hitték az Icig rokoni a faluban, de így hitte a katonatiszt rokonsága is, amely eljött volt, hogy a kukoricásból összeszedje a fiatalember bomló földi maradványait, amelyekből csak a bajsza maradt meg épen. Gálátioan nevetett ezen az egész ostobaságon, elbeszélgetett a Csonkával, Iliével, Tiborral és bárkivel, akivel összetalálkozott, Icig hallatlan ostobaságáról meg azokéről, akik úgy vélték, hogy az embereknek Icig vagy a katonatiszt rokonsága szájaize szerint kell élniük, nem a maguk kedvére. Ostobaság — mondta Gálátioan —, hogy ne azt tedd, amit akarsz, ne azt edd, ami jölesik, ne azt vedd el, akit szeretsz, legyen az magyar, zsidó, német vagy román leány, csak azért, nehogy megharagítsd Icíget, Pétert vagy mit tudom én kit! Miért élünk másokért, és ne önmagunkért? Miért ne élt volna a lányod, Icig, a maga kedvére, nem a tiedre? És amikor Icig szakállasan, mosdatlanul, étlen ment az emberek közt, leszegett fejfel, Gálátioan utána kiáltott, megállította:

— Miért akard most elhitetni velem, hogy szenvedsz: pisilek a szenvedésedre. Ha okos ember lettél volna, hisz annak tartod magad — akkor jóelőre számolnod kellett volna azzal, hogy ide jutsz.

— Neked nincs lelked, Gálátioan, nem tudod, mi az a szenvedés...

— Ahhoz, hogy a te ostobaságodat megértsem, lélek se kell.

— Nem ostobaságról van itt szó, hanem tragédiáról, érted?

— Azok számára tragédia, akik már nincsenek, a te részedről azonban pusztán ostobaság, úgyhogy nem értem a szenvedésedet, hisz senki se tehet róla.

— Soha nem élhet meg egy nép, eddig se élt meg a maga Istene nélkül, érted? Ha az én lányom már nem hisz a vallásomban, a véreemben, akkor én már nem számítok, ő se számít, a nemzetségem se számít, csak azé a bajuszos legényé számít, és ha így van, számunkra nincs más hátra, mint hogy elpusztuljunk, lám a németek is ezt mondják, hogy már csak arra vagyunk jók... érted?

— Ne keverd össze a dolgokat, fiú.

— Te fiúzol engem? Hisz jóval idősebb vagyok nálad.

— Fiúzlak, mert ostobább vagy nálam. Az a bajuszkás legény nem szolgálónak akarta a lányodat, különben sem volt kényúr, egy boldogtalan tisztcske volt,

aki megfélemezte arról, hogy ha zsidó lányt vesz el, akkor kidobják a hadseregéből, ostoba fiú volt, aki nem számolt azzal, mi lesz majd, ha megnősül, és nem számolt vele, mert szerette a lányodat: ostoba volt, nem egyéb, nem azért, mert szerette, hanem mert túlságosan, túl halálosan szerette... Látod, ha én vagyok a helyében, nem is törődöm veled, meg se kérdezlek, amikor feleségül veszem, elvégre az ember a maga kedvére nősül, nem a másokéra, érted már?

— Nem így van, Gálátioan. Minden népnek megvan a maga élete, és csak addig él, amíg kitart a hite mellett. Csak ha ebben és a vér tisztaságában hisz az ember, akkor élheti túl, ha valaki közelállója meghal, még ha a tulajdon édes lánya is; a népe nem pusztul el, ha az ember nem vesztette el a hitét, ha nem ingott meg benne. A szenvedésem árán megbocsátom magamnak, amiért azt tettem a lányommal, amit tettem és a feleségem is megbocsátja, hogy nincs már lányunk, így vezeklem le a vétket, amit a lányommal szemben követtem el, de én azért...

— De te azért elmehetsz a fenébe — mondta Gálátioan. — Ne mind keresd az érveket, amelyekkel böhömmal ostobaságodat takargatod, hisz akkor, amikor elkövetted, nem gondoltad alaposan végig, mert ha jól megfontoltad volna, akkor nem... És nekem ne hazudozz olyasmit, hogy a szenvedéssel levezekled a bűnödöt, hisz se az egyik, se a másik nem igaz, ezért én nem is értelek, nem értem a fájdalmadat, bár könnyebb egy szenvedő embert megérteni, mint egy gondolkodót...

— Vagyis én nem gondolkodom?

— Nem rólad beszéltem, általában mondtam, hogy nehezebb valakinek a gondolatmenetét követni, de nem rólad van szó, érted már, Icig? Te ragaszkodsz a fajtádhhoz, azt hiszed, egyedül az tudja, mi a való és mi a hazugság, a magyarak azt hiszik, hogy amiért ők abból a rettentő halbendőből, Ázsiából idáig lovagoltak, csak ők tudják, mi a jó, és mi a hülyeség. A Csonka nem Jeruzsálemből, nem is tudom, honnan származik, de ő is meg van győződve, hogy az igazság ott van az ő behemót köldökében, de valamennyien együttvéve bolondok vagytok, a föld minden nemzetsége bolond, mert hisz a maga ostobaságaiban, mindegyik hisz a pénzben, a földben, valamint a határookban, amelyeket szüntelenül ide-oda költöztetnek, hogy több levegőhöz jussanak, de senki se látja, hogy az igazság nem a vérben, nem

is a nemzetiségben, nem a földben és nem a pénzben van, hanem minden egyes emberben külön-külön, függetlenül minden múltbéli mesétől és minden jövőbe vetett reménységtől... Az egész világ bolond, akárcsak az apám, és mert nincs már mit kezdeni velük, mindent a szemétre kell dobni, új világot kell építeni, bolond szülők nélkül. Nem látod, hogy a nagy népeknek megvannak a maguk nagy istenei: verekednek egymással, és az isteneik is egymásnak esnek, de a végén a kárt velünk, a kicsikkel fizettetik meg. Ne higgy többé ostobaságokban, Icig, hisz végül is abból az egészből csak valamelyes pénzecskével és egy kevéske örömmel maradsz, azon túl csak a halállal, vagyis egy hantra való földdel. Szerintem szabadjukra kellett volna hagynod a fiatalokat, hogy te is szabad maradhass, mert az ember csakis akkor érvényesülhet a maga teljes nagyszerűségében, ha szabadnak tudja magát a családtól, pénztől, vértől, vallástól, amely szerint imádkozik vagy imádkoznak még némelyek. Te nemcsak magadért követted el azt az ostobaságot, hogy beleavatkoztál a lányod életébe, hanem az összes többi zsidaidért is: lám, mit nyertél vele? Semmit. Hát ők mit nyertek? Semmit. Nincs értelme, hogy a hátadon cipeld a rokonaidat, barátaidat, az emberiség semmit se nyer abból, ha emberként senki maradsz, akiből nem telt ki több, mint hogy valamicskét tett a barátai, a vele egyfajtajúak hasáért és gőgjéért. Semmi-ember vagy, igazán, de ne sértődj meg a véleményemért, mert se jobba, se rosszabbá nem tesz téged. Lásd, én elvittem az öregemet az orvosokhoz, kopogtassák meg, hallgassák meg, de semmit se találtak, és azt mondták nekem, hogy csak holtában található valamilyen baj, amivel most hasznára lehetne az orvosoknak, amit megtalálhatnának és aminek megörvendhetnének, mert azt jelentené, hogy ők sem egészen ostobák. Csak holtan vehetik hasznát, így élve a fecsegésével, bübajoskodásával a nullával egyenlő, senki-semmi, aki nem láthat a jövő időközön, mert az ilyesmi lehetetlen, a lehetlent pedig nem gyűrheti le, hisz a múltba se lát valójában, összevevissza motyogása pedig mit sem változtat a jövő időközön, sem a múlton, nem lehet tehát semmivel hasznára az emberiségnek, csupán a saját hullájával, amelyet majd odaadnak az orvostanhallgatóknak, hogy felboncolják.

— Miket beszélsz, te, Gálátioan, miket mondasz?!

— Jól értetted, Icig: leszerződtem apám hulláját, ha majd meghal.

— Pénzért?

— Miért vagy ostoba, miért hiszed, hogy számít az, hogy pénzért-e vagy ingyen? Fő az, hogy végre használjon is valamit. Persze, te azt mondd erre, hogy hülye vagyok.

— Azt is mondom.

— A te dolgod, engem semmivel se sérthetsz meg.

— Vagyis az én véleményem neked semmit sem ér.

— Űgy, ahogy mondd.

— Vagyis egyik ember véleménye a másiktól a nullával egyenlő? Ó, értem, de ha már olyan nagylelkű voltál az orvosokkal, miért fogadtad el a pénzt? Vagy ha nem fogadtad el a pénzüket, miért mondtad el nekem ezt a számártságot? Hogy nemcsak a fajtának nincs értéke meg a vallásnak, de a lányomnak sincs, ha apádnak nincs! Nem értem! Hisz a lányom halott, apád él! Nem értem, miért mondtad el nekem ezt a dolgot?! Hogy az embernek meg kell szabadulnia mindentől, szabaddá kell lennie a szüleitől, testvéreitől, nem tartozik számadással se az ellenségeinek,

se a gyermekeinek, se a halottaknak, se az utódoknak, hogy senkinek nincs jogában elvárnia valamit is az embertől, ezt akarod mondani?! Hogy a szülőtől, gyermekektől, vallástól és mindentől szabadon az ember kedvére fejlődhet, hogy a nagy fene szabadságával együtt boldog és elégedett is lesz?! Azt hiszed te, hogy az ember lehet tökéletesen szabad? Nézd, Gálátioan, lehet hogy én egy buta zsidó vagyok, de továbbra is hiszem és vallom, hogy az apám meg az anyám tulajdona vagyok, hogy a lányom az én tulajdonom, és a népemé volt, lehet, mondom, hogy akkor is buta vagyok, ha hiszem, hogy gyökereim vannak ezen a világon, a szüleim, nagyszüleim, a temetőim, de talán még butább vagyok, ha azt hiszem, hogy senkinek sincsen jogában eladni azt, amit nem ő adott: az életet! Bárki életét és bárki halálát, akinek nem ő adott életet...

És Icíg üvöltöni kezdett az úton, az emberek köréje gyűltek, hallgatták, és közelről megbámulták. Olyannak látták, amilyen valójában volt, nyíratlan, piszkos, sovány vénembernek, akinek az arcszínét kiszikkasztotta a nap és a kor.

(Folytatása következő számunkban)

Fodor Sándor fordítása

Ambrus Imre grafikája